

й автором своєї власної драми». Визначальний елемент модерну — Просвітництво створило уявлення про можливість розбудови щасливого майбутнього, і це щастя полягає в тому, що воно в повному обсязі залежить від самої людини. На відміну від премодерну людина модерну звертається не до минулого, в якому вона знаходила відповіді на власні запитання, в першу чергу правового характеру, а дивиться у майбутнє, формуючи правові встановлення на вимогу Розуму, який за світоглядом метафізиків модерну є наймогутнішим засобом для вирішення тих проблем, які постають перед людством. Парадигмою кримінального права модерну є пошук справедливої відповідності між викликом у формі злочину і відповіді у формі кримінального покарання.

Наступна епоха, епоха постмодерну, визначається не тільки намаганням дослідження оточуючого буття, але й тих процесів, які відбуваються в самій людині, ставлячи навіть під сумнів «святу святих» модерну — Розум людини та підвалини розумової діяльності. Культура постмодерну орієнтує людину на здійснення порівняння і пошук відповіді на виникаючі питання, спираючись виключно на власний досвід з його коригуванням на підставі змін сьогодення. Такий зміст загальної культури створив умови для формування нового підходу до кримінального права, який визначається пошуком адекватної відповіді на злочин серед кримінальних покарань тільки за умови її відсутності в засобах виховного, медичного, громадського характеру.

Уявляється, що запропонована періодизація створює підвалини для переосмислення підходів до типології кримінального права, що, у свою чергу, є передумовою для його оптимізації.

Література

1. Гарольд Дж. Бермап Западная традиция права: эпоха формирования. — М., 1998.
2. Малюга Ю.Я. Культурология. — М., 1999.
3. Лук'янець В. Наука в інтер'єрі постмодерну // Філософська думка. — 2005. — № 1.

УДК 340.111.5

К. В. Мількова

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВОВІДНОСИН

Сучасному етапові розвитку Української держави притаманне удосконалення існуючих, виникнення і утвердження нових суспільних відносин. Ці процеси відбуваються на фоні підвищення ролі права як специфічного соціального регулятора, що обумовлено проголошенням України у статті першій її Конституції правовою державою. У цьому зв'язку підвищується актуальність дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з різними аспектами проблеми дії права на суспільні відносини.

Проблема правовідносин має суттєве теоретичне і практичне значення. Саме

поняття «правові відносини» є одним з основоположних понять юридичної науки та юридичної практики. Свідченням цього є те, що в науковій юридичній літературі свого часу обґрунтовувалась думка про те, що теорія права, кінець кінцем, за своєю сутністю фактично є теорією правовідносин [3, 108]. Ця обставина обумовлює той факт, що весь комплекс питань, пов'язаних з правовідносинами — формулювання самого поняття правовідносин, визначення їх змісту, ознак та видів — практично постійно знаходяться в полі зору вітчизняної і зарубіжної юридичної науки.

Чільне місце у дослідженнях питань, що так або інакше пов'язані з правовідносинами, посідає проблема формулювання науково обґрунтованого і змістовного визначення загального поняття правових відносин як одного із основоположних правових явищ. Крім цього, не менш теоретично і практично значущою є проблема визначення понять найважливіших форм прояву (видів) правових відносин. При цьому слід мати на увазі, що такі визначення повинні, з одного боку, містити як загальні властивості і характеристики, що притаманні всім без винятку правовідносинам, так і відображати принципи особливості того або іншого їх виду.

На нашу думку, основоположною вихідною позицією є розуміння правовідносин як специфічних відносин між людьми, що виникають на певній стадії розвитку суспільства. У процесі своєї життєдіяльності у суспільстві людина повсякденно вступає у відносини з іншими людьми та їх об'єднаннями. Метою таких відносин є створення, оволодіння або використання тих або інших соціальних благ, тобто певними предметами, відносинами, явищами, що сприяють або є інструментом задоволення певних індивідуальних або колективних інтересів та потреб. З метою забезпечення їх результативності ці відносини упорядковуються, тобто врегульовуються цілою системою соціальних норм. Найважливіші для їх учасників та суспільства в цілому відносини регламентуються нормами права, тобто стають правовими суспільними відносинами або правовідносинами. Таким чином, правові відносини, як специфічні суспільні відносини, врегульовані нормами права, є явищем історичним і можуть виникати та здійснюватись лише між людьми (їх об'єднаннями та організаціями).

Виходячи з викладеного, відправними засадами для формулювання визначення загального поняття правових відносин виступають такі положення:

– правові відносини є різновидом суспільних відносин, тобто відносин, що виникають і здійснюються між людьми (їх об'єднаннями та організаціями), організованими у суспільство;

– на відміну від інших відносин у суспільстві правові відносини є суспільними відносинами, що врегульовані нормами права, як особливим видом соціальних норм;

– для правових відносин є обов'язковим взаємозв'язок (взаємодіювання) юридичних прав і обов'язків їх суб'єктів (сторін).

З цих позицій при визначенні загального поняття правовідносин виходять практично всі вітчизняні і зарубіжні дослідники [1; 2; 4–7].

Ґрунтуючись на викладених вище вихідних позиціях, у сучасній вітчиз-

няній науковій юридичній літературі практично одноманітно визначаються основні ознаки, що відрізняють правові відносини від інших суспільних відносин.

Перш за все, правовідносини — це відносини у суспільстві, що нерозривно пов'язані з нормами права, які у тій або іншій мірі їх регламентують.

Відносини між людьми у суспільстві виникають і здійснюються за певними правилами, які містяться в різних елементах системи соціальних норм (звичаї, норми моралі, релігійні норми тощо). Найважливіші з точки зору держави відносини між людьми та їх об'єднаннями врегульовуються нормами права, а тому виникають і здійснюються між передбаченими нормами права суб'єктами на підставах і по процедурах, що передбачені у приписах норм права. Виходячи з цього, є всі підстави говорити про те, що норми права, закріплюючи взаємні права й обов'язки певних суб'єктів, конструюють своєрідний правовий сценарій, абстрактно-правовий образ певних правовідносин. Цей образ знайшов своє відображення у понятті юридичного змісту правовідносин, під яким розуміють усю сукупність закріплених у нормах права взаємних прав та обов'язків суб'єктів тих або інших конкретних правовідносин.

Слід також враховувати, що існує значна кількість суспільних відносин, які врегульовуються одночасно нормами права й іншими соціальними нормами (звичаями, нормами моралі, традиціями, корпоративними нормами тощо). Така ситуація на практиці приводить до певних особливостей, що суттєво можуть вплинути на ефективність реалізації приписів норм права, а тому її доцільно враховувати як у процесі правотворчості, так і у правореалізуючій діяльності. При цьому можливі такі варіанти:

а) вимоги норм права збігаються з вимогами інших соціальних норм. Така ситуація сприяє реалізації вимог правових норм, підвищує їх ефективність;

б) вимоги норми права не пересікаються з вимогами інших соціальних норм, взаємно нейтральними. У цьому випадку вимоги інших соціальних норм ніяк не впливають на ефективність реалізації норм права і не утруднюють їх реалізацію;

в) вимоги норм права та інших соціальних норм за своїм змістом суперечать одна одній. Такий варіант утруднює (і у певних випадках суттєво) реалізацію правових приписів, негативно впливає на рівень їх ефективності.

Взаємодія і взаємовплив приписів правових норм та інших соціальних норм є складною та актуальною проблемою. Її глибоке та різнобічне дослідження є, безумовно, актуальним як з точки зору теорії, так і практики.

Таким чином, зв'язок правових відносин з правом знаходить свій прояв у тому, що підстави виникнення, зміни й припинення, процедура та стадії здійснення вказаних відносин детально врегульовані нормами права.

Таким чином, право у змозі реально та ефективно діяти на суспільні відносини лише за умови, що його приписи відповідають наведеним та ряду інших об'єктивних та суб'єктивних факторів життя суспільства.

Другою особливістю правовідносин, як специфічного виду суспільних відносин, є те, що вони можуть виникати, змінюватись і припинятись лише між суб'єктами, які пов'язані між собою взаємними юридичними правами і обов'язками.

Зміст цієї особливості виявляється у тому, що закріплені у правових приписах права (можлива поведінка) і обов'язки (необхідна поведінка) суб'єктів (сторін) правовідносин взаємокореспондують один одному: праву одного суб'єкта правовідносин (уповноваженої сторони) здійснювати певну поведінку або ставити якісь вимоги до поведінки інших суб'єктів завжди відповідає (кореспондує) обов'язок іншого суб'єкта (зобов'язаної сторони) сприяти вчиненню вказаної поведінки уповноваженого дій або скорегувати свою поведінку відповідно до вимог уповноваженої сторони.

Встановлені у правових нормах права і обов'язки суб'єктів правовідносин визнаються, підтримуються і гарантуються державою і тому набувають здатності бути втіленими у повсякденну практику, саме виходячи з їх правової взаємокореспондування та взаємообумовленості. Таким чином, правові відносини завжди мають дво- (наприклад, купівля-продаж) або багатосторонній (наприклад, розгляд справи у суді) характер. Уповноважена сторона (сторони) володіє чітко визначеними у нормах права можливостями здійснювати певну поведінку (правами), а на зобов'язану сторону (сторони) норми права покладають необхідність здійснювати певну поведінку (обов'язки), яка кореспондує відповідним правам уповноваженої сторони.

Для забезпечення стабільності та реальності здійснення взаємокореспондуючих прав та обов'язків сторін правовідносин норми права передбачають можливість виникнення юридичної відповідальності як для уповноваженої сторони (за перевищення меж встановленої можливої поведінки, за реалізацію цих можливостей з порушенням встановленої процедури тощо), так і для зобов'язаної сторони (за невиконання або несумлінне виконання діянь, що становлять зміст встановленої для неї необхідної поведінки).

Складність суспільних відносин, які врегульовуються правом, та обумовлена цим значна кількість правових норм, які регламентують підстави виникнення, склад і зміст конкретних відносин, можуть призводити до того, що взаємне кореспондування закріплених у правових нормах прав та обов'язків сторін правовідносин на практиці матимуть досить складний характер.

Така складність, перш за все, виявляється у тому, що у значній кількості конкретних правовідносин кожна із сторін правовідносин володіє по відношенню одна до одної комплексом взаємних прав та обов'язків. Наприклад, у такому поширеному у повсякденній практиці правовідношенні як купівля-продаж кожна з його сторін — продавець, покупець — мають по відношенню одна до одної як права, так і обов'язки. Така ж картина вбачається і при розгляді прав і обов'язків учасників судового засідання тощо. У відповідності з цим норми права передбачають можливість виникнення, на вказаних вище підставах, юридичної відповідальності для кожної із сторін.

Наведені ознаки правовідносин є загально визначеними, достатньо розглянуті у науковій та навчальній юридичній літературі та, на нашу думку, аргументовано обґрунтовані, а тому заперечень не викликають і детального розгляду у цій роботі не потребують.

У той же час серед ознак правових відносин практично загальне визнання

у науковій літературі отримала вказівка на те, що правовідносини є такими суспільними відносинами, що залежать виключно від свідомої вольової діяльності людини. Головним аргументом, що обґрунтовує вказану точку зору, виступає твердження про те, що правовідносини не можуть виникати, не проходячи через свідомість людей: норми права не можуть вплинути на людину, на її поведінку доти, доки зміст норм права не буде усвідомлений людьми, не стане частиною їх правосвідомості [4, 375].

Такий підхід з необхідністю приводить до висновку про те, що правовідносини виникають і здійснюються лише тоді, коли норми права, що регламентують певні суспільні відносини, усвідомлюються всіма його учасниками (суб'єктами, сторонами). Однак, на нашу думку, достатні підстави для беззастережного сприйняття такого положення відсутні, і воно потребує певного уточнення, яке полягає у такому.

Слід погодитись з тим, що у більшості випадків суб'єкти суспільних відносин усвідомлюють закріплені за ними права і обов'язки та відповідно кореспондуючі обов'язки і права інших суб'єктів. На цій основі, з метою реалізації взаемокореспондуючих юридичних прав і обов'язків, на підставах і у відповідності з встановленою нормами права процедурою суб'єкти вступають між собою у відносини, які і є правовими. Однак у той же час у реальному житті можна спостерігати значну кількість випадків, коли суб'єкти конкретних відносин не лише не усвідомлюють змісту норм права, що регламентують ці відносини між ними, але й взагалі не знають про існування таких правових приписів. Саме існування таких ситуацій й обумовило виникнення і безумовне втілення у юридичну практику загальновизнаного правового принципу відповідно до якого незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення. У таких випадках виникають, перш за все, охоронні правовідносини, пов'язані з притягненням правопорушників до юридичної відповідальності, хоча навіть саме існування норми права, а отже і можливість її порушення та виникнення охоронних правовідносин певні суб'єкти сумлінно не усвідомлювали. Отже, тут ми маємо справу з правовідносинами, що виникають не у зв'язку з усвідомленням всіма його учасниками відповідних правових норм, а завдяки знанню і усвідомленню цих норм суб'єктами, до компетенції яких належить забезпечення належного рівня правопорядку.

З викладеного вбачається, що вольовий, свідомий характер правовідносин полягає не у тому, що ці відносини усвідомлюються виключно саме учасниками цих відносин. У ряді випадків свідомий характер правовідносин обумовлений тим, що вони, хоча і не усвідомлюються суб'єктами, які вступають у відносини, врегульовані нормами права, але є результатом свідомого волевиявлення суб'єктів, від діяльності яких залежить можливість здійснення дій, свого роду «запуску» юридичних фактів, що тягнуть за собою виникнення певного виду правовідношення. Така ситуація в основному притаманна управлінським правовідносинам.

Запропоновані особливості, на нашу думку, мають визначальний характер для будь-якого виду правовідносин і з необхідністю повинні бути враховані в процесі правового регулювання суспільних відносин.

Література

1. Алексеев С. С. Общая теория права: Курс в 2 т. Т. 2. — М.: Юрид. лит., 1982. — 359 с.
2. Марченко М. Н. Теория государства и права: Учебник. — М.: Юрид. лит., 1996. — 432 с.
3. Сабо И. Основы теории права / Под ред. В. А. Туманова. — М.: Прогресс, 1974. — 270 с.
4. Скакуп О. Ф. Теория государства и права: Учеб. для вузов / Уч-т внутр. дел. — Х.: Кодекс, 2000. — 704 с.
5. Ткаченко Ю. Г. Методологические вопросы теории правоотношений. — М.: Юрид. лит., 1980. — 176 с.
6. Халфица Р. О. Общее учение о правоотношении. — М.: Юрид. лит., 1974. — 370 с.
7. Явич Л. С. Общая теория права. — Ленинград: Изд-во Лепингр. ун-та, 1976. — 286 с.

УДК 340.12:316.346.2

*Н. В. Аніщук***СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА,
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА СОЦІОСТАТЕВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ**

XX–XXI сторіччя стали епохою встановлення гендерної рівності — соціальної рівності чоловіків і жінок, тобто утвердження основ гендерної рівноваги та гендерної демократії. Країни Європи та Північної Америки пришвидшеними темпами переводять у практичну площину положення про те, що розширення можливостей жінок, їхня участь на основі рівності в усіх сферах життя суспільства є одним з найголовніших чинників економічного, соціального розвитку. Гендерна проблематика стає пріоритетним напрямом розвитку правового життя багатьох сучасних країн світу, у тому числі України.

Дійсно, останнім часом збільшується кількість держав, в яких відбувається процес становлення гендерного права. На порядок денний нині ставиться завдання дослідження маловідомих гендерно-правових категорій і понять, висвітлення ряду принципово нових аспектів. У зв'язку із цим досить актуальним питанням для сучасної юриспруденції є дослідження понятійно-категоріального апарату гендерного права, зокрема такої малодослідженої його категорії, як гендерне насильство.

Актуальність обраної теми значною мірою обумовлена і ступенем розробки проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає підставу стверджувати, що на сьогодні у вітчизняній юридичній науці поки що бракує фундаментальних розробок з проблеми гендерного насильства. Не применшуючи ролі та значущості розроблень українських учених-гендеристів — Н. Болотіної, М. Буроменського, О. Дашковської, Л. Кормич, К. Левченко, О. Матвієнко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, М. Томашевської та ін., все ж таки необхідно визнати, що вони не приділяють глибокої уваги розгляду проблеми гендерного насильства під кутом зору гендерного права. Усе вищенаведене зумовило вибір теми і мети дослідження, його наукову новизну і практичне значення.